

„A sötétben szikra is világít”: az akkumulációtól a habitációig

Fred L. Block: *The habitation society: Creating sustainable prosperity*. Agenda Publishing, 2025, 192 o.

Egy 2023-as tanulmány 36 magas jövedelmű ország vizsgálata során arra jutott, hogy mindössze 11 esetben állt meg az úgynevezett *abszolút decoupling* hipotézise, amikor is gazdaságaik úgy növekedtek, hogy közben a környezetterhelés mértéke is csökkent vagy legalábbis stagnált (Vogel & Hickel, 2023). Sajnálatos módon a főáram képviselőinek figyelme nem kellően feszes, így negligálták a tanulmány egy másik fontos eredményét is – amelynek pedig már azok számára is revelatívnak kellett volna lennie, akikben a tudományos felelősség reflexe csak arra terjed ki, hogy a cikkek absztraktjait elolvassák. A tanulmány tanulsága szerint ugyanis, ha a 11 magas jövedelmű ország folytatná is a jelenleg megfigyelhető és történelminek minősülő ütemű kibocsátáscsökkentést, akkor is átlagosan további 223 évbe telne, mire képesek lennének emissziójukat 95 százalékkal csökkenteni, amit a globális hőmérséklet emelkedésének 1,5 °C-os mérték alatt tartása megkövetelne.

223 év túlságosan hosszú idő. A 2015-ös párizsi egyezmény is jóval rövidebb időtávval kalkulált: 2050-et tette meg a zéró emissziójú gazdaságokra való áttérés céldatumának. A mennyiségi gazdasági növekedés forszírozása helyett tehát nagyon gyorsan teret kellene nyernie a minőségi növekedés preferálásának, ellenkező esetben sötét idősokkal lesz kénytelen szembenézni az emberiség. A „megelégedés kultúrájának” bölcsességét nemcsak tudományos, de szépirodalmi munkákból is ismerheti a hazai olvasóközönség. Gondoljunk csak a kicsivel több, mint 223 éve született Vörösmarty Mihályra, aki Csongor és Tündéjében pontosan azt mutatta be, hogy ha a boldogságot a külső terjeszkedésben (pénz, hatalom) keressük, elszalasztjuk a lényegét. Vagyis az ember nem ura, hanem része a természetnek. Ha ezt elfelejtjük, és a határokat nem ismerő fejlődés nevében kizsigereljük a környezetet, akkor ugyanarra a sorsra jutunk, mint a mű végén a romok között botorkáló három vándor.

Jelen ismertetés* tárgya a Kaliforniai Egyetem szociológiaprofesszorának, Fred Blocknak az Agenda Publishing által kiadott és a Columbia Egyetemi Kiadó által is terjesztett *Habitációs társadalom* című műve. A könyv szorosan illeszkedik a szerző eddigi életművéhez, aki a politikai és gazdaságszociológia metszéspontján az állam

* Az írás a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

gazdaságformáló szerepét és a modern kapitalizmus működési mechanizmusait vizsgálja. Jelentős eredményeket ért el Polányi Károly elméleteinek összegző modernizálásában, valamint az amerikai innovációs rendszert mozgató „rejtett fejlesztő állam” koncepciójának kidolgozásában. Kutatásaiban – így a mostani munkájában is – kritikusan elemzi a piaci fundamentalizmust, olyan alternatívákat keresve, amelyek a pénzügyi rendszerek demokratizálása és a szociális biztonság megerősítése révén igazságosabb gazdasági modellt kínálnak.

A könyv – túl azon, hogy a kortárs politikai gazdaságtan és a progresszív társadalomelmélet egyik fontos mérföldköve – pontosan az előzőkben említett „elég” kultúrájára rezonál. Arra, hogy a valódi növekedést nem az akkumuláció testesíti meg, hanem a lakóhelyi közösség jóllétének, a környezet fenntarthatóságának és az egyéni kibontakozás feltételeinek biztosítása. A szerző nem csupán a neoliberalizmus kritikáját adja, hanem egy koherens, intézményi szinten is kidolgozott alternatívát vázol fel az akkumulációs társadalommal szemben. Hét fejezetben vázolja, hogy miképpen is lenne ildomos áttérnünk az akkumulációs társadalomból a habitációs társadalomba. Block arra is sarkall, hogy belássuk: a fenntartható változashoz és változtatáshoz újra rangot és relevanciát kell adni a részvételen alapuló demokrácia szellemiségének.

A következőkben röviden bemutatjuk a könyv gondolati ívét, és megpróbáljuk értelmezni azt a minőségi növekedés (más szóval: nemnövekedés, *degrowth*) szakirodalmi keretében.

Az akkumulációtól a habitációig

Block könyvének központi tézise egy fundamentális váltás szükségessége: a modern társadalmaknak el kell mozdulniuk a tőkeakkumulációt mindenek fölé helyező logikától egy olyan berendezkedés felé, amelyet habitációs társadalomként ír le. A szerző diagnózisa szerint a jelenlegi globális válságjelenségek (az ökológiai összeomlás, a szélsőséges vagyoni egyenlőtlenségek és a demokrácia eróziója) nem holmi szerencsétlen véletlen kisiklások, hanem a tőkeakkumuláció kényszeres növekedési logikájának közvetlen következményei.

A könyv első fejezete Antonio Gramsci híres „kóros tünetek” (*morbid symptoms*) fogalmával indít. Block érvelése szerint a neoliberalis világregd maga régi ipari gazdaságával már haldoklik (15. o.), de az új még nem tudott megszületni, és ebben a vákuumban megjelennek a destruktív politikai mozgalmak és a társadalmi dezintegráció. A legnagyobb veszély az, hogy olyan kóros elváltozások tűntek fel a társadalmi-gazdasági rendszer testén, hogy az említett szülésbe belehalhat mind a beteg, mind az újszülött. Block rámutat, hogy a piac mindenhatóságába vetett hit – ami azzal járt, hogy csökkentették a vállalati adóterhelést és különösen a vagyonosok terheit, miközben az állam egyre kevésbé vállalt szerepet abban, hogy segítse a polgárokat a piaci fluktuációk kivédésében – szisztematikusan aláásta a társadalom reprodukciós képességeit, mert olyan mértékű egyenlőtlenségekhez vezetett, amelyek megnyitották az utat a populista, nacionalista társadalmi rend(etlenség)

előtt. A szabadpiaci eszmék dominanciáját még – ahogy Block rámutat – a 2008-ban kezdődött pénzügyi válság sem ingatta meg annyira, hogy az állam alapjaiban újragondolta volna saját szerepét.

A habitáció fogalma Block értelmezésében sokkal tágabb az egyszerű lakhatásnál. Tulajdonképpen egy Polányi-féle értelemben vett mélyebb beágyazottságra utal (Polányi, 2025): átfogja az emberi élet fenntartásához szükséges fizikai, szociális és *ökológiai infrastruktúra* összességét. A habitációs társadalom lényege, hogy a gazdasági tevékenység célja nem a profit maximalizálása, hanem a lakóhelyi közösség jóllétének, a környezet fenntarthatóságának és az egyéni kibontakozás feltételeinek biztosítása.

A könyv egyik legfontosabb üzenete, hogy a habitációhoz való jogot alapvető politikai és emberi jogként kell elismernünk. Ez nem csupán egy jóléti juttatás, hanem a társadalmi szerződés új alapja. Block szerint a habitáció magában foglalja a biztonságos lakhatást, a tiszta környezetet, a minőségi egészségügyet és oktatást, valamint a közösségi döntéshozatalban való részvétel lehetőségét. Ebben a keretrendszerben a gazdaság eszközzé válik a habitáció szolgálatában, nem pedig öncélú gépezetté.

Block hangsúlyozza, hogy ez a váltás nem utópisztikus álmodozás, hanem a túlélés záloga. Ezt fejti ki a könyv 2. és 3. fejezetében. Az akkumulációs társadalom ugyanis kifogyott az üzemanyagból: a végtelen növekedés ígérete egy véges bolygón tarthatatlan, és a tőke koncentrációja olyan politikai feszültségeket szül, amelyek szétfeszítik a demokratikus kereteket. Egy olyan gazdasági modell alakult ki (a szolgáltatások dominálta, habitációt létrehozó, fenntartó és fogyasztó lokális gazdaságok rendszere), amely már rég nem ipari, és mégis minden intézményünk és a közgazdaságtani gondolkodás java is az ipari éra logikáját követi mind a mai napig (34. o.). Nem véletlen, hogy a Block által idézett felmérések szerint az emberek többsége nem érzi úgy az Egyesült Államokban, hogy tényleges beleszólása lenne a helyi ügyekbe, lakóhelyük megszervezésébe és fejlesztésébe. Ehhez hozzájárul az is, hogy a gazdasági hatékonyság mérésének korábbi gyakorlata nem fér már össze a habitációs gazdaság szolgáltatások dominálta világával. A jelenlegi rendszer próbálja áruként kezelni a szolgáltatásokat, a tudást és a gondoskodást, de ezek természetüknél fogva nem úgy viselkednek, mint a kézzelfogható gyári termékek. Block példaként említi, hogy a szolgáltatások esetében sokkal intenzívebb (de a hagyományos termékeknél is egyre erőteljesebbé válik) a destandardizáció, azaz a személyreszabottság, a rugalmasság és az egyediség előretörése – aminek végeredménye az, hogy a termelők/szolgáltatók oldalán pattoghat a labda (több információjuk van a nyújtott szolgáltatás/termék hibáiról, és inkább költhetnek többet reklámozásra, mintsem hogy kénytelenek legyenek a fogyasztói nyomás miatt kijavítani az esetleges hibákat és hiányosságokat). Ez kifejezetten a nagyobb piaci szereplők esetében lehet igaz, ami a koncentrációk növekedésének egyre szélesebb körben dokumentált jelenségéhez csatol vissza (55. o.).¹ Végző soron a profitmaximalizálás kényszere aláássa a habitációhoz szükséges szolgáltatások minőségét és elérhetőségét. A megoldás Block szerint tehát a gazdaság radikális újratervezése a habitáció elsőbbségének szem előtt tartásával.

¹ <https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/capturing-the-next-big-arenas-of-competition-in-ten-charts>

A pénzügyek és a vállalatok demokratizálása

Block művének igazi erejét és újdonságértékét a 4., 5. és 6. fejezet adja. Konkrét intézményi javaslatokat fogalmaz meg a tennivalók kapcsán. Míg sok baloldali kritika megáll a diagnózisnál, Block részletes tervet kínál a gazdasági hatalom átrendezésére. Ennek két kulcseleme a vállalati kormányzás és a pénzügyi rendszer demokratizálása.

Ami a vállalatok demokratizálását illeti, a könyv nagy újítása a vállalati forma radikális kritikája és újragondolása. A szerző a 4. fejezetben mutat rá, hogy miközben a vállalatok hatalmasa nagyobb, mint valaha, társadalmi hasznosságuk és legitimitációjuk folyamatosan csökken (veszítenek innovativitásukból), mivel tevékenységük gyakran akadályozza a fenntartható habitációt. Úgy érvel, hogy a vállalatok elszámoltathatósága nem csupán a részvényesek, hanem a szélesebb érintetti kör (munkavállalók, közösségek) esetében is fontos, és radikális belső demokratizálásra is szükségük van. Vagyis mindenképpen *demokratizáltabb és inkluzívabb* habitációra lenne szükség. Feladat tehát akad bőven...

Block rámutat a vállalati dominancia iróniájára: bár a modern vállalatok társadalmi erőforrásokra épülnek, döntéshozatali mechanizmusaik autokratikusak, és kizárólag a részvényesi érték számít. Mi több, a nagyra nőtt dinoszauruszcégek (83. o.) innovációs aktivitása lanyha, de mivel a pénzügyi rendszer a kedvükben jár, nem igazán szelektálódnak ki a piacról. Emiatt pedig a habitáció minőségi javulása egyre csak halasztódik. Block a vállalatok demokratizálása kapcsán legalább két dolgot tart előremutatónak: a hagyományos *stakeholder*-modell újabb („2.0”) változatát, valamint az úgynevezett társadalmi licenc fogalmát. Ami az elsőt illeti, Block továbbmegy a hagyományos érintetti modellnél. Olyan jogi kereteket javasol, amelyekben a munkavállalók, a helyi közösségek és a környezeti szempontok képviselői döntési jogkörrel, sőt vétőjoggal rendelkeznek a vállalati igazgatótanácsokban. Ami a társadalmi licenc fogalmát illeti, a vállalatok működését egyfajta társadalmi engedélyhez kötné, amelyet akkor vonhatnának vissza, ha a cég tevékenysége módszeresen sérti a habitáció alapelveit.

Az is kitetszik a könyvből, hogy Block nem a technofóbobok népes taborát erősíti; hiszen úgy véli, hogy a műszaki fejlődés elengedhetetlen a habitációs társadalom felépítéséhez. Az újdonság itt az innovációs politika irányultságában van: a profitot hajtó automatizáció helyett a „gondoskodó gazdaságot” (*caring economy*) segítő és az ökológiai lábnyomot csökkentő technológiák állami és közösségi támogatását szorgalmazza. (Például a pedagógusokra, ápolókra és környezetvédelmi projektekre fordított kiadás a jövőbeli jólét és gazdasági stabilitás garanciája, amely nélkül a habitáció csakis fenntarthatatlan lehet.) A szociális befektetésekre fókuszáló ezen államkoncepció szakíthat ugyanis a neoliberalis minimális állam és a hagyományos bürokratikus jóléti állam képével, egy dinamikus, részvételi modellt kínálva helyettük.

A másik újdonságértéket a pénzügyek demokratizálásának óhaja adja (6. fejezet). A szerző szerint a pénzügyi szektor jelenleg a tőkeakkumuláció legfőbb motorja, és egyúttal a legfőbb akadálya a habitációs váltásnak. A recenzens üdvözlendőnek tartja a fékevesztett és szabadjára engedett pénzügyi univerzum szerepének beemelését az elemzésbe (Kovács, 2023), amit sokszor mellőz a szakma. Block a pénzügyi rendszert a reálgazdaság parazitájaként illusztrálja, amely – inherens szerkezeti okokból

kifolyólag – egyszerűen képtelen a hosszú távú, társadalmilag hasznos projektek (mint a zöld átállás vagy a megfizethető lakhatás) megfelelő finanszírozására. A szerző nem mondja ki, de sejteti, hogy a pénzügyi univerzum tágulása rossz struktúrákat szül és tart fenn – ilyenek például a zombicégek (Banerjee & Hofmann, 2021; Kovács, 2022; Mazouni, 2026). Vagyis ahelyett, hogy a gazdaság valódi értéket teremtené (amit Block a „habitáció” alapjának tekint), a rendszer fiktív tőkével és fenntarthatatlan adósságszerkezetekkel tart a felszínen életképtelen struktúrákat, csak hogy elkerülje a rövid távú piaci összeomlást. Block javaslata egy „társadalmi befektetési rendszer” létrehozása, amely a Wall Street profitmaximalizáló logikáját közösségi alapú, célzott hitelzéssel váltaná fel. Mindennek része kellene, hogy legyen a közösségi bankolás elterjesztése, a jegybankok szerepének átértelmezése, valamint a tőke reálgazdaság felé történő irányítása. Olyan nonprofit vagy közösségi tulajdonú pénzintézetek hálózatára van szükség, amelyek a helyi habitációs szükségletek (például fenntartható lakásépítés, zöld energia) kielégítését finanszírozzák. Ehhez kapcsolódóan Block szerint a központi bankoknak nem csupán az árstabilitás felett kellene őrködniük, hanem aktív szerepet kellene vállalniuk a társadalmilag hasznos beruházások finanszírozásában. Továbbá olyan adóügyi és szabályozási eszközök kidolgozására és alkalmazására lenne elemmentáris szükség, amelyek a pénzügyi eszközöket a spekulatív buborékoktól a reálgazdasági, habitációs projektek felé terelik.

A habitációs társadalom és a minőségi növekedés

Fred Block könyve izgalmas és olykor feszültséggel teli viszonyban áll a nemnövekedés mozgalmával és annak gazdag irodalmával. A recenzens szerint azonban nem képezheti vita tárgyát, hogy a habitáció ígérete (a biztonságos és méltó élet mindenki számára) teljesen egybevág a minőségi növekedést, az ökoszociális jóllétet megcélzó mozgalommal (Kovács, 2025). A régóta fennálló akkumulációs társadalmi-gazdasági rend ugyanis önsorsrontó. Az ökológiai túlfogyasztás folyamatosan növekszik (az ökológiai lábnyom biokapacitást meghaladó százalékos aránya a világgazdaság egészében –78 százalék).² Ennek eredményeként az emberiség egyre növekvő ökológiai adóssággal szembesül. Mivel bolygónk erőforrásai végesek, a túlfogyasztásra épülő akkumulációs életmód nem folytatható minden határon túl. A kérdés az, hogy a trendváltás tervezett és demokratikus módon vagy katasztrófa során fog-e bekövetkezni. Annak ellenére, hogy Block diagnózisának sok eleme egybevág a nemnövekedés teoretikusainak – mint amilyen például Jason Hickel (2021) vagy Giorgos Kallis (2011) – meglátásával, javaslatai és elméleti kerete némileg mégis eltérő. A közös pontok a GDP kritikája, az ökológiai határok megkerülhetetlenségének hangsúlyozása, a munka újraértelmezésének a kívánalma és a lokális (decentralizált) gazdaságok előmozdításának sürgetése.

² Érdekességképpen: Magyarország: –70, Egyesült Államok: –110, Spanyolország: –170, Németország: –180, Svájc: –320, Kína: –400(!), Dél-Korea: –790(!) százalék (<https://data.footprintnetwork.org/#/>).

Block egyetért az említett kutatókkal abban, hogy a GDP alkalmatlan a társadalmi jólét mérésére, s valójában az akkumulációs kényszer eszköze. Ilyesformán pedig véleményével közel áll a nemnövekedés szakirodalmában hangoztatotthoz, miszerint nem a termelékenység növelése – ahogyan azt egyébként napjaink vezető tudományos és szakpolitikai tekintélyei vélik³ –, hanem sokkal inkább a minőségi növekedés serkentése az előremutató.⁴ A szerző elismeri továbbá, hogy a fizikai kibocsátás (*material throughput*) végtelen növelése lehetetlen, és a gazdaságot vissza kell szorítani a bolygó eltartóképességének határai közé. Ezen túlmenően a munka újrafogalmazására hív, így pedig megközelítése a nemnövekedéssel lesz rokon, amennyiben felszólít a fizetett bér-munka hegemoniájának megtörésére és a társadalmilag hasznos, de nem feltétlenül piac-sított tevékenységek (gondoskodás, önkéntesség) felértékelésére. Végül pedig Block megközelítésében a részvételen alapuló demokráciának primátusa van, amit decentralizált kormányzati és intézményi struktúra biztosíthat. Ez a nemnövekedési felfogás központi eleme is. A demokrácia – amelynek erősítése és prioritizálása elsődleges a nemnövekedésre való átmenet irodalmában – biztosíthatja az átmenet fenntarthatóságát, a decentralizáltság és a részvételen alapuló demokratikus eljárások pedig mérsékelhetik az információs aszimmetriát, támogathatják a helyi igények azonosítását.

A minőségi növekedés szakirodalmától való eltérések Block sajátos pozíciójából adódnak. Míg a nemnövekedési irodalom gyakran a gazdaság abszolút méretének csökkentésére fókuszál, Block ennek szükségességére egyértelműen nem utal, viszont – a minőségi növekedés felfogásával összhangban – a gazdaság minőségi átalakítását és a befektetések irányváltását hangsúlyozza.

Block könyve inkább a szelektív növekedés, mintsem az alacsonyabb növekedési pálya (*degrowth-transition*) megcélzását tartja üdvözlendőnek. Érvelése szerint bizonyos szektoroknak (mint a megújuló energia, a közösségi közlekedés, a tartós lakhatás és az egészségügy) hatalmasat kell növekedniük ahhoz, hogy a habitáció megvalósulhasson. Ez nem „nemnövekedés”, hanem *masszív, társadalmilag irányított beruházási program*. A nemnövekedési irodalom olykor gyanakvással tekint a befektetésekre, mint a tőkefelhalmozás eszközeire. Block ezzel szemben központi kategóriaként kezeli a *társadalmi befektetést*. Szerinte a probléma nem magával a befektetéssel van, hanem annak magánprofit vezérelte természetével. Úgy véli, hogy a habitációs társadalom valójában egy rendkívül magas beruházási igényű társadalom, csak a céljai mások.

Block finoman kritizálja a nemnövekedési mozgalmat annak politikai eladhatatlansága miatt. Meggyőződése, hogy a „habitáció” pozitív, építkező fogalma inkább mozgósító erejű, mint a „nemnövekedés” absztrakt és gyakran félreértett kategóriája. A habitáció a jobb élet ígérete, nem pedig a nadrágszíj meghúzására való felhívás. Block álláspontja leginkább az „*agrowth*” (növekedéssemleges) vagy a zöld növekedés radikális, rendszerszintű változataival rokonítható. Ő tehát nem a gazdaság

³ A Draghi-jelentés (2024) jól illusztrálja ezt az európai integráció vonatkozásában, míg a fejlett globális gazdaság esetében a McKinsey Global 2024-es jelentése lehet mértékadó (Mischke et al, 2024).

⁴ A magyar közgazdasági gondolkodás éltebb tagjai számára nem új keletű felismerés ez, hisz ilyesfélét hangoztatott már Bródy András (1983) is, amikor valódi gazdaságon magát az embert értette, és olyan új mérőszámot javasolt a fejlődés megragadására, amely képes magába sűríteni az emberi élet újratermelésének valamennyi tényezőjét.

demokratikus zsugorítását tűzi ki célul, hanem annak a kényszernek a felszámolását, hogy a gazdaságnak a profit érdekében növekednie *kelljen*. Ha a habitáció feltételei teljesülnek, a GDP statisztikai alakulása másodlagos kérdéssé válik.

A recenzens számára is adódik a kérdés, hogy miként lehetne ezt megvalósítani az egyre megosztottabbá váló társadalmi-politikai rendszerekben, ahol azáltal, hogy nő a politikai polarizáció, és egyre kevesebb esély nyílik kompromisszumokra, a faji, vallási, nemi, sőt lakóhely szerinti elkülönülés kezdi jellemezni a párthovatartozást és a társadalmi identitást (nem beszélve a tények tudatos politikai átértelmezésének gyakorlatáról). A helyzet mégsem reménytelen: a Világ gazdasági Fórum 2026-os jelentése⁵ szerint például egyre több olyan város akad (például San Francisco, Bengaluru, Tokió), ahol az önkormányzat, a vállalkozások és az innovátorok közötti helyi együttműködés segíti a zöld növekedést, miközben szervesen beépíti a rezilienciát a gazdaságba.

Összegzés

A *Habitációs társadalom* egy bátor és intellektuálisan rendkívül alapos kísérlet arra, hogy a 21. századi baloldal visszanyerje kezdeményezőkézségét a politikai képzelet terén. Fred Block nem elégszik meg a kapitalizmus bírálataival: Polányi Károly szellemében megmutatja, hogyan lehet a piacot újra a társadalom szolgálatába állítani anélkül, hogy lemondanánk a modernitás vívmányairól.

A könyv legnagyobb érdemei között említhetjük meg például Block azon nem titkolt szándékát, hogy új megvilágításba helyezze és új relevanciával ruházza fel a részvételen alapuló demokráciát. Ez azért fontos, mert a demokrácia fennmaradásához nem elegendő a jól képzett és hozzáértő szavazói bázis, hanem olyan konstruktív párbeszédre is szükség van, amelyek bizalmat teremtenek és tartanak fenn. Ily módon lehet a demokrácia a társadalmi innováció katalizátora. A könyv másik érdeme, hogy hidat ver a radikális ökológiai gondolkodás (*degrowth*) és a gyakorlatias intézményi reformok közé. A habitáció fogalma alkalmas arra, hogy egy közös ernyő alá terelje a lakhatási aktivistákat, a környezetvédőket, a szakszervezeteket és a pénzügyi reformereket. Bár a javasolt átalakítások léptéke hatalmas, Block érvelése meggyőző: a kóros tünetek korában nem a radikális változás a kockázatos, hanem a *status quo* fenntartása.

A mű kötelező olvasmány mindenki számára, akit foglalkoztat az a kérdés, hogy miként építhetünk egy olyan világot, ahol nem a tőke felhalmozása, hanem az ökoszociális rendszer virágzása az elsődleges mérce. Fred Block válasza világos: váltsuk le az akkumulációt a habitációval, és építsük újjá intézményeinket.

A szerző munkája tovább gazdagítja a nemnövekedés szakirodalmát, és táplálja a minőségi áttérés szellemi szikráját. Ily módon talán meghaladható lesz az emberi gőg önsorsrontó jellege, amiről Vörösmarty oly plasztikusan írt 1831-ben, és hihetővé válik, hogy „*a sötétben szikra is világít*”.⁶

⁵ <https://www.weforum.org/stories/2026/04/cities-integrating-climate-action-economic-growth/>

⁶ Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/vorosmarty-mihaly-6EBD/csongor-es-tunde-81BC/>

Hivatkozások

- Banerjee, R., & Hofmann, B. (2021). *Corporate zombies: Anatomy and life cycle* (BIS Working Paper, No. 882). Bank for International Settlements.
- Bródy, A. (1983). *Lassuló idő. A gazdasági bajok magyarázatához*. Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Draghi, M. (2024). *The future of European competitiveness: Report to the European Commission*. European Commission. <https://commission.europa.eu/system/files/2024-09/draghi-report-2024.pdf>
- Hickel, J. (2021). *Less is more: How degrowth will save the world*. Windmill Books, 336 o.
- Kallis, G. (2011). In defence of degrowth. *Ecological Economics*, 70(5), 873–880. o.
- Kovács, O. (2022). Zombification and Industry 4.0: Directional financialisation against doomed industrial revolution. *Social Sciences*, 11(5), Article 218. <https://doi.org/10.3390/socsci11050218>
- Kovács, O. (2023). *Reversing the Great Suppression: Unleashing the catalytic public sector for innovation dynamism*. Ludovika Kiadó.
- Kovács, O. (2025). The interdisciplinarity of degrowth: Cross-fertilising disciplines for well-being. *International Review of Economics*, 72, Article 18. <https://doi.org/10.1007/s12232-025-00492-z>
- Mazouni, M. (2026). *Private equity's zombie firms: The trapped capital dilemma. A comprehensive strategic analysis for investment professionals*. S&P Market Intelligence. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.6181219>
- Mischke, J., Bradley, C., Canal, M., White, O., Smit, S., & Georgieva, D. (2024, 27 March). *Investing in productivity growth*. McKisney Global. <https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/investing-in-productivity-growth>
- Polányi, K. (2025). *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Napvilág Kiadó. (Az eredeti kiadás: Farrar and Rinehart, 1944.)
- Vogel, J., & Hickel, J. (2023). Is green growth happening? An empirical analysis of achieved versus Paris-compliant CO₂–GDP decoupling in high-income countries. *The Lancet, Planetary Health*, 7(9), e759–e769. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(23\)00174-2](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(23)00174-2)

Kovács Olivér